

ESSÄRECESSION

Amerikaner och anti-amerikaner

Sex studier av anti-amerikanismen – en forskningsöversikt

Martin Alm

Russell A. Berman, *Anti-Americanism in Europe: A Cultural Problem*, Stanford: Hoover Institution Press 2004, 158 s.

Paul Hollander (ed.), *Understanding Anti-Americanism: Its Origins and Impact at Home and Abroad*, Chicago: Ivan R. Dee 2004, 372 s.

Andrew Ross & Kristin Ross (eds.), *Anti-Americanism*, New York: New York University Press 2004, 344 s.

Glenn E. Schweizer & Carole D. Schweizer, *America on Notice: Stemming the Tide of Anti-Americanism*, Amherst: Prometheus Books 2006, 326 s.

Peter J. Katzenstein & Robert O. Keohane (eds.), *Anti-Americanisms in World Politics*, Ithaca: Cornell University Press 2007, 351 s.

Andrei S. Markovits, *Uncouth Nation: Why Europe Dislikes America*, Princeton: Princeton University Press 2007, 275 s.

Amerika och anti-amerikanismen

1900-talet har kallats Amerikas århundrade och det nådde i det avseendet sin fullbordning med det kalla krigets slut 1989–1990 och USA:s ställning som världens enda kvarvarande supermakt. Det tjugoförsta århundradet tycks emellertid så här långt på sätt och vis ha tillhört anti-amerikanismen. Efter terrordåden mot World Trade Center och Pentagon den 11 september 2001 väcktes på de flesta håll en stark medkänsla med det drabbade USA. Länderna i Europeiska Unionen höll några dagar efter attacken en tyst minut för att hedra dödsopfren. Men redan från början hördes några röster som hävdade att USA på något sätt skulle ha sig självt att skylla för angreppet. Än fler ansåg att USA:s reaktion på terrordåden var missriktad. Redan kriget mot talibanerna i Afghanistan blev föremål för skarp kritik från vissa grupper. Irakkriget 2003 blottade sedan en klyfta mellan å ena sidan USA och å andra sidan flera av dess allierade, bland andra Frankrike och Tyskland. Omfattande

protester ägde rum på många håll i Europa och andra delar av världen. En rad analyser av och spekulationer kring denna splittring mellan USA och dess allierade och dess betydelse för framtiden har följt. Men det är alltjämt oklart huruvida splittringen haft någon större inverkan på samarbetet mellan dem på andra områden än Irak.

Redan flera av 1800-talets europeiska besökare i USA anmärkte att amerikaner var mycket intresserade av utlänningars intryck av deras land och i allmänhet tog illa upp om man uttryckte något annat än oförbehållsam beundran. Detta har ofta kopplats till den amerikanska nationella identiteten: redan John Winthrop, en av ledarna för 1600-talets puritanska nybyggare i Nordamerika, förklarade att deras samhälle skulle bli "as a City upon a Hill", som den övriga världen skulle se upp till. I samband med den amerikanska revolutionen motiverades upprättandet av den nya staten med skapandet av ett nytt samhälle som skulle vara annorlunda och bättre än den gamla världens monarkiska ståndssamhällen. Denna föreställning, som brukar kallas den amerikanska exceptionismen, gör kanske USA särskilt känsligt för jämförelser med andra länder och för deras uppfattningar om USA.

Här skall uppmärksammas ett halvduzin böcker från senare år som alla behandlar frågan om anti-amerikanismen i världen, dess karaktär, orsaker och betydelse för framtiden. Tre av dem är antologier, den av statsvetaren Paul Hollander utgivna *Understanding Anti-Americanism*, den av kulturvetarna Andrew och Kristina Ross redigerade *Anti-Americanism* och den av statsvetarna Peter J. Katzenstein och Robert O. Keohane publicerade *Anti-Americanisms in World Politics*. Trots att inalles 48 olika forskare medverkar i dessa tre böcker uppvisar varje bok gemensamma huvudtendenser i de medverkandes sätt att uppfatta anti-amerikanismen som fenomen. De medverkande i böckerna kommer från skilda discipliner: statsvetare, litteraturvetare, journalister, sociologer och "area scholars". Ungefär tio är historiker. De övriga tre böckerna är kulturvetaren Russell A. Bermans *Anti-Americanism in Europe* och statsvetaren Andrei S. Markovits *Uncouth Nation* – både Berman och Markovits är Tysklandskännare – samt experten på internationella relationer Glenn E. Schweizers (tillsammans med Carole D. Schweizer) *America on Notice*. Det stora flertalet av författarna är amerikaner, även om några europeiska forskare också medverkat i antologierna och Hollander och Markovits båda är födda i Europa (Ungern respektive Rumänien).

Vanliga perspektiv på internationella relationer som realismen, liberalismen och världssystemteorin utgår från antaganden om ekonomiska och säkerhetspolitiska faktorerens avgörande betydelse. Liksom humanvetenskaper som historia upplevt en "cultural turn", har också på senare år ett konstruktivistiskt perspektiv börjat att uppmärksammas mer i analysen av internationell politik. Detta perspektiv förnekar inte att ekonomiska och strategiska intressen

spelar en viktig roll men framhåller att sådana intressen inte är naturgivna utan måste definieras av de inblandade aktörerna. Här blir det betydelsefullt vilken identitet en aktör, till exempel en stat, tillskriver sig: man vet inte vilka intressen man har förrän man vet vem man är, och identiteten avgör också vilka rättigheter och skyldigheter man anser sig ha gentemot andra och vilken roll man vill spela i världen.

Identiteten kan förstås som den uppfattning man har om det goda, de värden som skall förverkligas i livet, och den plats man ger sig själv i förhållande till dessa värden: om man befinner sig nära eller långt ifrån deras förverkligande, om man är på väg åt rätt håll, hur man står i förhållande till andra osv. Identiteten kan dessutom förstås som narrativ: den kopplar samman den man var igår med den man är idag och den man kommer att vara i morgon. Relationen mellan dessa skilda tillstånd är identiteten. Både individer och samhällen förstår sig själva genom berättelser som knyter samman händelser och tillstånd vid olika tidpunkter med varandra.¹ Därför blir länders och samhällens omvärldsbilder och omvärldsrelationer mycket viktiga, då de anger var länderna står i förhållande till andra. Den historiska dimensionen blir också högst betydelsefull, ty utan den finns inte aktörerna.

Inom forskningen om samhällens bilder av andra samhällen är det en ofta upprepad slutsats att föreställningarna om andra säger minst lika mycket om den som hyser dem. Bilden av USA i olika europeiska länder genom historien har förvisso sagt något om USA men också mycket om de egna värderingarna, problemen, farhågorna och förhoppningarna. Det finns mycken forskning om europeiska bilder av USA, och där diskuteras både pro- och anti-amerikanism i olika länder flitigt. Den amerikanska forskningen om anti-amerikanism har emellertid inte varit omfattande, och inte heller forskningen om USA:s bilder av Europa. De föreliggande amerikanska studierna av framför allt europeisk anti-amerikanism kan ge läsaren insikter både om anti-amerikanism, om amerikanska uppfattningar om Europa och den övriga världen, och om amerikanska självbilder. Grundläggande perspektiv och begrepp är gemensamma för de nutidsinriktade och de historiska analyserna. Dessa gemensamma ingångar presenteras nedan och därefter ägnas artikeln åt anti-amerikanismens historiska dimensioner.

Vad USA är eller vad det gör?

Anti-amerikanism är ett besvärligt och svårfångat begrepp. Ibland har det definierats som en systematisk fientlighet mot Amerika och allt som Amerika stått för eller uppfattats stå för. En så total aversion torde emellertid vara sällspord. I andra sammanhang kallas all kritik av USA för anti-amerikanism, vilket dock är problematiskt med tanke på att även varma USA-vänner kan

ogilla vissa amerikanska handlingar eller företeelser.² Den första fråga man ställer sig när man läser de ovan nämnda böckerna är därför hur de karaktäriserar anti-amerikanismen och vad de anser att den riktar sig mot. Är det fråga om kritik av USA som företeelse eller om kritik av USA:s faktiska politik?

Svaret på denna fråga är också viktigt därför att det får konsekvenser för de slutsatser författarna drar om amerikansk politik. En inte ovanlig ståndpunkt inom amerikansk vänster (i vid mening) är att manifestationer av anti-amerikanism beror på att världen ogillar USA:s politik och att USA för den skull bör ompröva denna politik. Debattörer längre till höger på den politiska skalan menar däremot ofta att föremålet för anti-amerikanismens ovilja är själva de värden som USA står för, dess väsen om man så vill, varför det vore lönlöst att förändra politiken.

Förståelsen av begreppet skiftar också med de olika böckernas ideologiska och politiska tonfall. Paret Ross beskriver anti-amerikanismen som till stor del en reaktion mot en som i sin tur skildras som en självförhärligande amerikansk exceptionalism och interventionism. Själva begreppet anti-amerikanism är en term som brukats för att ogiltigförklara befogad kritik av en global amerikansk kapitalism och kommersiell masskultur genom att framställa denna kritik som ett slags irrationellt motstånd mot framåtskridandet. Efter 2001 har kritiken dessutom förstärkts av en berättigad europeisk reaktion mot USA:s arroganta uppträdande, menar Ross & Ross.³

Den motsatta uppfattningen representeras av Paul Hollanders antologi. Anti-amerikanismen är en känslomässig attityd som uppfattar USA som enastående ondskefullt och ger det skulden för snart sagt alla missförhållanden i världen. Den bygger inte på saklig kritik utan på fördomar, projektioner och missförstånd. Egentligen handlar den, hävdar Hollander, främst om en reaktion mot modernitetens dåliga sidor vilken riktar sig mot USA därför att detta med rätta ses som modernitetens ledande företrädare, men eftersom även kritikerna enligt Hollander gärna vill ha modernitetens goda sidor och det ena inte går att få utan det andra, är anti-amerikanismen i grunden irrationell. Moderniteten ses här som detsamma som förverkligandet av upplysningens idéer om frihet, individualism och rationalitet. Anti-amerikanismen går ut på att förkasta kapitalismen utan att behöva presentera något trovärdigt alternativ till den. Utanför USA kan anti-amerikanismen också vara ett sätt att psykologiskt kompensera för frustration över USA:s makt och den egna vanmakten och finna en syndabock för att man själv misslyckats i sina ambitioner; det sistnämnda gäller särskilt för anti-amerikanismen i Mellanöstern. Den anti-amerikanism som finns inom USA är ett sätt att ge samhället skulden för personliga problem, skriver Hollander.⁴

En liknande hållning intar Russel A. Berman i sin *Anti-Americanism in Europe*: anti-amerikanism är inte detsamma som saklig kritik av amerikansk

politik eller kultur utan en besatthet. Åtminstone den europeiska anti-amerikanismen är en reaktion mot moderniteten, vars kärna enligt Berman är demokrati och kapitalism. Den är nära besläktad med anti-semitismen och med nazismen och fascismen. USA:s krig i Irak vittnar om amerikanernas beslutsamhet att bekämpa totalitarismen, men européerna är ovilliga att bistå dem i denna kamp. Anti-amerikanismens växande styrka är enligt Berman en tendens som kan spåras tillbaka till 1990-talet. Den är dels en konsekvens av det kalla krigets slut, som innebar att Västeuropa inte längre behövde amerikanskt beskydd, dels ett medel att bygga upp en ny gemensam europeisk identitet inom EU. I likhet med FN är EU till sin karaktär en odemokratisk organisation, inskräper Berman, och dess tillskyndare ogillar USA:s hävdande av den demokratiska nationalstatens handlingsfrihet.⁵

Andrei S. Markovits deklarerar sin sympati för den politiska vänstern men finner dess anti-amerikanism irrationell. Den europeiska anti-amerikanismen uppvisar en fördoms alla klassiska drag, menar han. I Europa finns en historiskt etablerad ”surplus anti-Americanism”, som förstärker alla negativa omdömen om USA, oavsett vad de handlar om. I likhet med Russell Berman ser han stora likheter mellan anti-amerikanismen och anti-semitismen. Både USA och judarna har för européerna fått representera den kapitalistiska moderniteten. Också i likhet med Berman ser han anti-amerikanismens uppsving som ett led i konstruktionen av en gemensam europeisk identitet: USA blir den ”andre” som man definierar sig emot. Men en identitet som bara definierar sig negativt blir aggressiv och ogenerös, varnar Markovits.⁶

En annan bild av anti-amerikanismen träder fram i Schweizers samt Katzensteins och Keohanes böcker. För Glenn E. Schweizer handlar anti-amerikanismen primärt om USA:s politik under de senaste åren. USA har goda meriter med avseende på försvaret av friheten och de mänskliga rättigheterna, skriver han, men har nu blivit arrogant och översittaraktigt. USA kan inte i längden bevaka sina intressen i världen om andra stater inte vill samarbeta med det. Därför fordras större lyhördhet och ödmjukhet från amerikansk sida. Terrorismens viktigaste grogrund är fattigdomen. För att förebygga framtida terrorism måste USA verka för att främja ekonomisk tillväxt och en rimlig fördelning av dess frukter. Men detta måste man göra i samverkan med de berörda länderna och med lyhördhet för deras synpunkter. Unilateralismen inom utrikespolitiken måste överges och USA måste intaga en positivare attityd till FN. Schweizer tillskriver USA stor förmåga att i så fall förmå världen att gå i önskad riktning.⁷

Katzenstein och Keohane definierar anti-amerikanismen som en psykologisk tendens att ogilla USA i allmänhet. De vill dock nyansera diskussionen om den och räknar, som titeln på deras antologi antyder, med inte en utan flera olika varianter. Fyra är mer allmänna: en liberal, en social, en nationalistisk

och en radikal. Därtill kommer två historiskt specifika former, den elitistiska anti-amerikanismen i Europa och en variant som bygger på tidigare historiska oförrätter begångna av USA. De framhåller också att pro- och anti-amerikanism ofta samexisterar på ett komplicerat sätt. Boken är mer neutral i tonfallet än de andra. Den är också mer samhällsvetenskapligt orienterad och utvecklar modeller för analys av opinionsundersökningar och opinionsyttringar. Slutsatsen blir att anti-amerikanismen mer beror på USA:s faktiska politik än på dess samhälle och värderingar. Inte heller kan det påvisas att anti-amerikanismen hittills påverkat staters faktiska politik i någon större utsträckning. De varnar dock för att den kan få långsiktiga konsekvenser och att fortsatta anti-amerikanska attityder kan stelna till en aversion mot USA.⁸

Hos Hollander, Berman och Markovits tolkas således anti-amerikanismen som något som riktar sig mot vad USA är, inte mot vad det gör. Berman och Markovits är visserligen överens om att anti-amerikanismen i Mellanöstern, till skillnad från den europeiska, faktiskt riktar sig mot den amerikanska politiken, inte mot Amerika som sådant. Men eftersom de fokuserar på den europeiska anti-amerikanismen utvecklar de inte detta närmare. I likhet med Hollander betraktar de denna anti-amerikanism som både orättvis och irrationell, grundad på fördomar, historiska våndor över modernitetens problem eller försök att hitta en gemensam nämnare för ett europeiskt enhetsprojekt med bristande folklig förankring. Schweizer, Katzenstein och Keohane å sin sida lägger däremot huvudvikten vid USA:s handlande: det är amerikansk politik och uppträdande på senare tid som stött bort andra länder. Paret Ross ligger mellan dessa båda ståndpunkter och lägger vikt vid både handlingar och samhällssystem: USA:s beteende har väckt anstöt i världen, men anti-amerikanismen är också en reaktion mot en av det amerikanska samhällets hörnstenar, den amerikanska kapitalismen. Anti-amerikanismen är dock inte för den sakens skull irrationell, utan både förståelig och naturlig.

Få av forskarna ser några konkreta resultat av anti-amerikanismen så här långt, men flera av dem varnar för framtida konsekvenser. Katzenstein och Keohane menar som sagt att det är svårt att identifiera några direkta och omedelbara politiska eller ekonomiska följder av de anti-amerikanska stämningarna men befärar att de på längre sikt kan skada USA:s möjligheter att utöva "soft power", försvåra samarbetet med andra länder och skapa en grogrund för mer terrorism. Markovits anser att Katzenstein och Keohane inte lägger tillräcklig vikt vid den långsiktiga skada anti-amerikanismen kan tillfoga USA:s export, goodwill, turism och möjligheter att finna allierade. För Schweizer är det uppenbart att anti-amerikanismen redan äventyrar USA:s nationella säkerhet genom att uppamma terrorism och inskränka USA:s möjligheter att främja sina nationella intressen. Statsvetaren James Ceaser förefaller att i Samuel Huntingtons efterföljd se en civilisationernas kamp äga

rum i världen och skriver i Hollanders antologi att anti-amerikanismen genom att driva in en kil mellan Europa och Amerika hotar den västerländska civilisationens fortbestånd.⁹

Anti-amerikanismens historia

Samtliga dessa studier är starkt fokuserade på nutiden och analyserar vilka krafter som är i rörelse och vilka motiv som ligger bakom de attityder och handlingar som kan observeras idag. Men även historiker som söker förstå politik och nationella identiteter behöver studera anti-amerikanismen. De historiker som medverkar uppehåller sig mest vid specifika aspekter av anti-amerikanismen, såsom John Earl Haynes och Harvey Klehr i Hollanders antologi, vilka redogör för anti-amerikanismen inom det amerikanska kommunistpartiet i ett historiskt perspektiv. Ett större grepp om anti-amerikanismens historia tar egentligen endast historikern David M. Kennedy i Katzensteins och Keohanes bok. Han tolkar Europas föreställningar om Amerika som att den Nya världen identifierats med den orörda naturen och att värderingen av Amerika berott på huruvida naturen eller kulturen ansetts vara det eftersträfvansvärda. Även de amerikanska grundlagsfäderna själva ville i upplysningens anda skapa ett samhälle byggt på abstrakta "naturliga" principer utan hänsyn till historien. Under 1900-talet har USA velat forma världen efter sin egen förebild och har därvid visat fortsatt bristande förståelse för det historiska arvets betydelse, vilket varit av stor betydelse för anti-amerikanismen i Europa.¹⁰

Kortare historiska översikter förekommer i någon form i alla dessa verk. Särskilt Markovits och Berman betonar att anti-amerikanismen i Europa har en lång historia. Markovits framhåller till yttermera visso det som en av sina centrala teser att anti-amerikanismen inte är något nytt fenomen utan tvärtom utgjort ett viktigt element i den europeiska kulturen alltsedan USA:s självständighetsförklaring 1776. I egenskap av den första europeiska koloni som gjorde sig oberoende och tillika av en stat som med tiden drog till sig stora delar av Europas lägre samhällsskikt, framstod den nya staten för Europas aristokratiska och intellektuella skikt som både en parveny och ett farligt hot mot deras egen ställning. Man reagerade med ogillande av och förakt för det förment själlösa och ytliga amerikanska samhället. Med USA:s och amerikansk kulturs ökade inflytande i Europa efter första världskriget lades till den gamla oviljan ett nytt tema om Europa som ett offer för amerikansk imperialism. Även Berman lägger stor vikt vid historien och drar liksom Kennedy anti-amerikanismens rottrådar tillbaka till européernas första kontakter med den Nya världen. Viktigast är i Bermans ögon att USA var en ny stat som byggde på upplysningens idéer och vars demokratiska kapitalism kom

att bli ledstjärnan för den historiska utvecklingen mot moderniteten. Den demokratiska kapitalismens kraft att frigöra människor från traditionella hierarkier och begränsningar upplevdes som ett hot av nationella eliter och resulterade i en rad ”anti-moderna reaktioner” genom historien, med sin början i romantiken och sin fortsättning i bland annat nazism, fascism, kommunism och senast anti-globaliseringsrörelsen. Européerna har alltid visat tvekan att bekämpa diktatur och ofrihet och denna tvekan har senast manifesterats i Irakkriget, hävdar Berman.¹¹ Även i Hollanders antologi kopplas USA till upplysningen, medan anti-amerikanismen associeras med romantiken på 1800-talet och nazismen och kommunismen på 1900-talet.¹²

Det långa historiska perspektivet använder författarna för att styrka sin uppfattning att anti-amerikanismen inte har med USA:s makt eller politik för dagen att göra. Deras tolkning av historien kan också sägas misskreditera anti-amerikanismen genom att koppla samman den med 1900-talets totalitära politiska strömningar. Bilden av USA som den nya demokratiska republiken som väcker de aristokratiska europeiska monarkiernas misshag bekräftar den amerikanska exceptionalismens föreställningar, som nämnts tidigare.

Även hos Ross och Ross identifieras USA historiskt med moderniteten och moderniteten med upplysningen. Den elitistiska anti-amerikanismen, ”anti-Americanism from above”, är en reaktion mot den politiska moderniteten, det vill säga demokratin. Den folkligare anti-amerikanismen, ”anti-Americanism from below”, är däremot en reaktion mot amerikansk exploatering av andra länder och en företeelse som mer hör 1900-talet till. Skulden för anti-amerikanismen ligger här till stor del på USA självt, såväl i nutiden som i det förflutna.¹³

Hos Schweizer respektive Katzenstein och Keohane nämns historiska bakgrunder endast i förbigående, bortsett från Kennedys artikel. Schweizer ser tidigare anti-amerikanism som delvis en reaktion på USA:s större globala närvaro under 1900-talet men säger att USA:s enorma bidrag till freden, friheten och rättvisan i världen fram till nyligen dämpat kritiken. Han nämner USA:s försvar av Sydvietnam som ett exempel härpå, vilket med tanke på de dåtida protesterna mot USA:s inblandning i Vietnamkriget framstår som ganska märkligt.¹⁴ Hos Katzenstein och Keohane är fokus genomgående på samtida opinionsmätningar och liknande, och tidigare yttringar av eller bakgrunder till anti-amerikanism berörs, bortsett från i Kennedys artikel, i regel inte.

Historiska berättelser

Trots att de historiska översikterna i alla texterna är kortfattade, bygger analyserna av anti-amerikanismen på, och ingår i, större historiska berättelser som kan anas bakom författarnas tolkningar och orsaksförklaringar. Dessa historiska berättelser omfattar både det förflutna, samtiden och framtiden, även om det förflutna och framtiden ofta behandlas implicit i studierna. Skildringarna av anti-amerikanismens orsaker och innebörder förutsätter en förståelse av större historiska processer, och denna förståelse kan i sina konturer utläsas även där den inte diskuteras särskilt utförligt. Samtliga studier är överens om att USA representerar en form av modernitet vars kärnpunkter är individualism, demokrati och kapitalism. USA framställs gärna i historieskrivningen som ett av upplysningens idéer präglad liberalt samhälle där utvecklingen inte som i Europa påverkats av formella ståndsskillnader och feodala rester. Denna bild återges indirekt i dessa studier, medan som nämnts, anti-amerikanismen hos Hollander, Berman och Markovits kopplas dels till de europeiska eliternas reaktion mot jämlikheten i Amerika alltsedan den amerikanska självständighetsförklaringen 1776 och framåt, dels till romantiken i Europa och arvet efter den. Romantiken som den beskrivs i dessa studier ställer känslan mot förnuftet, historien mot abstrakta principer och gemenskapen mot individen. Moderniteten identifieras ensidigt med upplysningen och värderas positivt, varför romantiken och arvet efter den framställs som bakåtsträvande anti-modernism. Här finns en parallell till äldre moderniseringsteorier som betraktade avvikelser från den "rätta" moderniseringsvägen som nazismens grundläggande orsak. Den anti-modernistiska anti-amerikanismen framstår i dessa böcker som en nära släkting till europeisk antisemitism och till nazism, fascism och kommunism. Alla är de reaktioner mot den samhällsomvandling som gått i demokratins och kapitalismens tecken.

Liksom i Francis Fukuyamas tes om "historiens slut" ser författarna demokrati och kapitalism som historiens slutmål. Samtidigt finns också en hos Berman öppet uttalad föreställning om en civilisationernas kamp, där den amerikanska linjen, med frihet och demokratisk kapitalism, står mot kollektivism och auktoritära ideologier. Europeiska unionen blir bara en av de senaste manifestationerna av Europas förkärlek för elitstyre och etatism. Markovits ser också anti-amerikanismens utbredning som en pendang till vad han hävdar är antisemitismens renässans i Europa, nu i form av antisionism.¹⁵

Glenn Schweizer delar inte deras mörka syn på anti-amerikanismen men uppvisar i grund och botten samma syn på moderniteten, även om han komplicerar den något: det är inte fråga om att finna alternativa moderniseringsvägar utan om att andra länder måste tillåtas moderniseras i sin egen takt och på litet olika villkor. Globalisering, marknadsekonomi och, när tiden är mogen, demokrati är vägen till välstånd och fred i världen.¹⁶

Andrew och Kristin Ross företräder en annan, mer radikal och självkritisk syn på amerikansk historia där en expanderande kapitalism sätter sin prägel på såväl inrikes- som utrikespolitik. I denna historiesyn har förtryck och ojämlikhet varit inbyggda i det amerikanska samhället från början. Även de uppfattar, som sagt, den elitistiska anti-amerikanismen som en reaktion mot demokrati och jämlikhet. Men den folkliga anti-amerikanismen är en reaktion mot amerikansk imperialism och kapitalism efter andra världskriget.¹⁷ Det är inte självklart att alla medverkande i antologin delar deras åsikt, men den anger huvudintrycket av boken. Katzenstein och Keohane, slutligen, är långt mindre tydliga än de andra verken i sin historiesyn och Amerikabild, framför allt därför att artiklarna i deras bok är mer empiriskt och neutralt hållna och i mindre utsträckning ger rekommendationer för framtiden. I deras fall är det därför vanskligare att söka teckna en historisk berättelse.

Det amerikanska samhällets grundvärderingar bekräftas således av flertalet författare, under det att paret Ross ifrågasätter dem. Europa ställs som motsats till Amerika: det har inte riktigt fullbordat eller kommit över moderniseringen utan hyser alltjämt uttalade eller outtalade elitistiska, kollektivistiska och romantiska antimodernistiska idéer. För Ross och Ross erbjuder dock Europa i stället ett bättre alternativ till en självgod prokapitalistisk amerikanism. Föreställningarna om USA och Europa bildar större berättelser om moderniseringen och historiens gång: dels en berättelse om den goda och framgångsrika moderniseringen med sin källa i USA och om det motstånd den möter i Europa och andra delar av världen från mörkermän och gamla eliter, dels, hos paret Ross, om den brutala amerikanska imperialismen och folkens kamp för att stå den emot. Terrorismen och anti-amerikanismen är manifestationer av detta motstånd mot Amerika.

Avslutning: Amerika, världen, anti-amerikanismen

Jag skrev inledningsvis att identiteten kan ses som uppfattningen om det goda och värdefulla och den egna relationen till detta. Det är tydligt att identitetsfrågor står i centrum för flera av författarna. Det har sagts att amerikanerna den 11 september 2001 upptäckte att stora delar av världen hatade dem och undrade vad detta berodde på. De aktuella böckerna kan sägas vara en del i denna bearbetning och erbjuda olika svar på frågan. För Hollander, Berman, Schweizer och åtminstone i viss mån även Markovits är svaret att det i grund och botten inte är något fel på USA. Man står alltjämt för det goda, och det goda är frihet, jämlikhet, individualism, rationalism, demokrati och en välbefinnande marknadsekonomi. Denna berättelse bekräftar jämväl att USA har en ledande och positiv roll att spela i världen. Det finns fortfarande en amerikansk exceptionalism. Ross och Ross intar däremot en ståndpunkt

motsatt Hollander och Berman och fördömer det amerikanska samhället. I deras berättelse är det tvärtom USA:s inflytande i världen, och de själviska mål som amerikanerna eftersträvar att förverkliga, som är roten till det onda.

Bermans och Markovits tes om anti-amerikanismen som paneuropeismens mörka baksida erbjuder en intressant utgångspunkt för diskussionerna om världens framtid. Kommer ett enat Europa att tydligare ta avstånd från USA? Det är väl eljest inte ovanligt att de som kritiserar USA:s utrikespolitik på samma gång även intar en kritisk hållning till det europeiska enhetsprojektet. Möjligen kan det spela in att både Berman och Markovits är specialister på Tyskland och i första rummet hämtar sina exempel därifrån eller att fokus så starkt är riktat mot splittringen mellan USA å ena sidan och Tyskland och Frankrike å den andra i samband med Irakkriget. Anmärkningsvärt är också att Markovits i sin diskussion av nutida europeisk antisemitism inte berör strävan inom Europeiska unionen under 1990-talet och början av 2000-talet att göra förintelsen av Europas judar till grunden för en gemensam europeisk identitet.

Alla tolkningarna har vissa poänger: somliga företrädare för anti-amerikanism har förmodligen haft negativa erfarenheter av yttringar av en USA-ledd global kapitalism. Andra, särskilt inom vänstern, förefaller verkligen att ha en tendens att urskillningslöst lägga skulden för allt man ogillar i världen på USA, oavsett vilka belägg man egentligen har därför. Många av dem som på senare år kritiserat USA är säkert i första hand missnöjda med George W. Bush och med USA:s internationella uppträdande, inte med USA som sådant. Men på samma gång tycks det finnas vissa bilder och stereotypera föreställningar om USA och amerikanerna som gärna återkommer, oaktat vad saken handlar om. Vad kan detta bero på?

En möjlig väg att undvika att anti-amerikanismen reduceras till antingen en flyktig dagsopinion eller sekelgamla fördomar skulle kanske kunna vara att som forskaren John R. Bowen i Katzensteins och Keohanes volym intressera sig för scheman, det vill säga representationer som hjälper oss att behandla och tolka information och vägleder våra handlingar. Scheman kan i det här fallet vara föreställningar om hur "typiska" amerikaner ser ut, vad som är målen för USA:s utrikespolitik, hur det amerikanska samhället är att leva i osv. Med hjälp av olika scheman bygger människor upp berättelser om sina liv, om samhället och om historien.¹⁸ Kanske kan scheman förklara både de tillfälliga och de beständiga aspekterna av anti-amerikanismen och på så vis nyansera diskussionen om anti-amerikanismens natur. Vissa väletablerade föreställningar om USA och amerikanerna som är levande i ett samhälles kulturella arsenal, behöver inte förekomma manifest särskilt ofta men kan aktiveras av aktuella händelser. Vi tolkar USA:s handlande med hjälp av den uppsättning scheman och berättelser som står oss till buds. Kritik av USA:s

politik kan aktivera scheman som gör att kritiken kommer att handla om mer än den gjorde från början; och omvänt kan scheman göra att vissa slutsatser ligger närmare till hands än andra. Om vi till exempel misstror USA kommer vi att tolka dess handlingar till det värsta och vice versa. Olika samhällen kan vara olika disponerade gentemot Amerika beroende på vilka äldre bilder och traditioner som finns att bygga på. Detsamma kan gälla generationer; den generation som upplevde andra världskriget kom att luta sig mot andra scheman och berättelser än den som nådde vuxen ålder under Vietnamkriget. Den ”surplus anti-Americanism” i Europa som Markovits talar om och som skulle förstärka all kritik av USA:s politik kan förstås som ett schema eller en grupp av scheman som aktualiseras när USA för en politik som man ogillar. En berättelse kan förväntas vara mer trögrörlig än tillfälliga opinioner men är samtidigt inte huggen i sten.

Begrepp som scheman och berättelser kan förklara varför vissa föreställningar är seglivade utan att för den skull dominera hela tiden. De ger perspektiv på diskussionen om såväl tillfälliga opinionsströmningars som djupt historiskt rotade idéers och attityders betydelse för anti-amerikanismen, liksom på hur anti-amerikanism och proamerikanism kan samexistera. Detta visar att teorier om narrativitet och identitet och hermeneutiska och diskursanalytiska tolkningsmodeller har mycket att erbjuda. Ett konstruktivistiskt perspektiv på internationella relationer berikar förståelsen för, och därmed förmågan att hantera, världspolitiken.

Vad som också kan efterlysas är emellertid mer historiskt orienterade och medvetna studier av anti-amerikanismen. De summariska historiska analyserna i de föreliggande studierna visar på en forskningslucka av betydelse. Det finns undersökningar av bland annat fransk anti-amerikanism, men en mer samlad studie lyser med sin frånvaro. En överblick över de metaforer och begrepp som brukats i anti-amerikanska sammanhang, deras historia och utveckling, liksom av vilka grupper som burit upp dessa åsikter, kan hjälpa oss att bättre förstå vad som sker idag. Vi kan se vikten av ett långt och genomtänkt historiskt perspektiv, där vi varken bortser från att det förflutna formar oss och vår samtid eller ser alla dagens föreställningar som ensidigt determinerade av det.

Americans and anti-Americans

In recent years, anti-American sentiments have surfaced in different corners of the world, not least in Europe. Here, six American studies of anti-Americanism are reviewed.

The books identify anti-Americanism and its causes differently. Three of them, two monographs by Russel Berman and Andrei Markovits, and an

anthology edited by Paul Hollander, find anti-Americanism an irrational reaction against modernity, aimed at the values of the United States rather than its particular policies. Two others, a monograph by Glenn Schweizer and an anthology edited by Peter Katzenstein and Robert Keohane, draw the opposite conclusion and ascribe the rise of anti-Americanism to current American foreign policy. The sixth volume, an anthology edited by Andrew and Kristin Ross, views anti-Americanism as a legitimate reaction to American capitalism and imperialism, enhanced by an arrogant U.S. demeanour.

The studies focus mainly on contemporary anti-Americanism but also discuss its history. Berman and Markovits in particular invoke the long history of anti-Americanism as evidence that current American policies have little bearing upon it. They assert that the USA has represented modernity, by which they mean democracy and capitalism, and that Europe has produced a series of anti-modern reactions beginning with Romanticism and continuing with Communism, Fascism and Nazism. Today, the European Union uses anti-Americanism in order to gain popular support. They seem to want to reassure us that the USA represents good Enlightenment values as opposed to an elitist and etatist Europe. Ross & Ross, on the other hand, attack American capitalism by blaming it for anti-Americanism.

Generally, the studies tend to reduce anti-Americanism to either a fleeting storm of opinion or to cemented, centuries-old prejudice. An interesting alternative is the concept of schema, presented by John Bowen in the Katzenstein & Keohane anthology. A schema is a representation on which we draw so as to interpret information and construct narratives of our lives and societies. The schemas we have that deal with the USA will influence our interpretations of American actions, and, inversely, American actions will activate different schemas. This model allows for both change and continuity. However, the historical perspective is underdeveloped in these studies. There is a need for more comprehensive historical studies of anti-Americanism.

Noter

- 1 Erik Ringmar, *Identity, Interest, and Action: A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*, Cambridge 1996; Charles Taylor, *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*, Cambridge 1992, s. 27–32, 47.
- 2 Marcus Cunliffe, "The Anatomy of Anti-Americanism", i *Anti-Americanism in Europe*, (eds.) Rob Kroes & Maarten van Rossem, Amsterdam 1986, s. 26f; Marie-France Toinet, "Does Anti-Americanism Exist?", *The Rise and Fall of Anti-Americanism: A Century*

of French Perception, (eds.) Denis Lacorne, Jacques Rupnik & Marie-France Toinet, Houndmills 1990, s. 219f.

- 3 Andrew Ross & Kristin Ross, "Introduction", s. 1ff, Kristin Ross, "The French Declaration of Independence", s. 144f och 152ff, och Linda Gordon, "Hating America: Anti-Americanism and the American Left", s. 275ff, samtliga, i *Anti-Americanism*, (eds.) Andrew Ross & Kristin Ross, New York 2004.
- 4 Paul Hollander, "Introduction: The New Virulence and Popularity", s. 6f, 12ff, 30, 34, Anthony

- Daniels, "Sense of Superiority and Inferiority in French Anti-Americanism", s. 68f, 71; 76ff, Michael Mosbacher & Digby Anderson, "Recent Trends in British Anti-Americanism", s. 101, Patrick Clawson & Barry Rubin, "Anti-Americanism in the Middle East", s. 124, 128f, 133ff, och Michael Radu, "A Matter of Identity: The Anti-Americanism of Latin American Intellectuals", s. 163, samtliga i *Understanding Anti-Americanism: Its Origins and Impact at Home and Abroad*, (ed.) Paul Hollander, Chicago 2004.
- 5 Russell A. Berman, *Anti-Americanism in Europe*, Stanford 2004, s. xiii, 9ff, 31–36, 41, 48ff, 78f, 84f, 144f.
- 6 Andrei S. Markovits, *Uncouth Nation: Why Europe Dislikes America*, Princeton 2007, s. xivf, 12, 17, 25ff, 83, 150–157 och 201–221.
- 7 Glenn E. Schweizer & Carole D. Schweizer, *America on Notice: Stemming the Tide of Anti-Americanism*, Amherst 2006, s. 16–25, 33f, 48, 75, 141ff, 217f, 227ff och 273–291.
- 8 Peter J. Katzenstein & Robert O. Keohane, "Introduction: The Politics of Anti-Americanisms", s. 3, idem, "Varieties of Anti-Americanism: A Framework for Analysis", s. 10–14, 21 och 28–37, idem, "The Political Consequences of Anti-Americanism", s. 273, 275f, 304, samtliga i *Anti-Americanisms in World Politics*, (eds.) Peter J. Katzenstein & Robert O. Keohane, Ithaca 2007.
- 9 James Ceaser, "The Philosophical Origins of Anti-Americanism in Europe", i Hollander 2004, s. 62. Se även Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London 1997.
- 10 Harvey Klehr & John Earl Haynes, "The Rejection of American Society by the Communist Left", i Hollander 2004, s. 258–278; David M. Kennedy, "Imagining America: The Promise and Peril of Boundlessness", i Katzenstein & Keohane 2007, s. 43ff, 50–54.
- 11 Markovits 2007, s. 3f, 27, 38–45 och 57ff. Berman 2004, s. 7f, 39ff, 52ff, 111–114, 134, 139–145.
- 12 Ceaser 2004, s. 50–59; Michael Freund, "Affinity and Resentment: A Historical Sketch of German Attitudes", i Hollander 2004, s. 108–111.
- 13 Ross & Ross 2004, s. 1–4; Patrick Deer, "The Dogs of War: Myths of British Anti-Americanism", i Ross & Ross 2004, s. 161ff.
- 14 Schweizer 2006, s. 17f.
- 15 Berman 2004, s. 7f, 39ff, 53f, 65–74, 119, 134, 139–145; Markovits 2007, s. 30f, 44f, 57–64, 83, 150–200. Se även Francis Fukuyama, *Historiens slut och den sista människan*, Stockholm 1992.
- 16 Schweizer 2006, s. 24, 27, 29, 41f, 108, 142ff, 211.
- 17 Andrew Ross & Kristin Ross 2004, s. 1–4.
- 18 John R. Bowen, "Anti-Americanism as Schemas and Diacritics in France and Indonesia", i Katzenstein & Keohane 2007, s. 230ff.